

UNA VISITA MUSICAL A LA COL·LECCIÓ PERMANENT DEL MNAC

JOSEP MARIA ALMACELLAS I DÍEZ

RESUM

Amb motiu del Congrés Internacional «La iconografia musical a la Mediterrània i el seu impacte sobre la cultura europea al llarg de la història» es va fer una visita al MNAC el mes d'octubre de 2010.

L'article exposa en taules explicatives tots els instruments musicals o grups musicals que es troben en els quadres de l'exposició permanent d'aquest museu, així com els que es troben en les dues col·leccions que també acull el Palau Nacional: el llegat Cambó i la col·lecció Thyssen-Bornemisza.

Tot plegat s'estudien cinquanta-tres quadres, dos cartells i una escultura, que contenen un total de cent dos instruments, dotze grups vocals cantant amb partitura, una banda i dues orquestres, a més d'un instrument real.

PARAULES CLAU: música, musicologia, instruments musicals, iconografia, pintura, MNAC, romànic, gòtic, Barroc, art modern, modernisme.

A MUSICAL VISIT TO MNAC'S PERMANENT COLLECTION

ABSTRACT

On the occasion of the International Conference “Musical Iconography in the Mediterranean and Its Impact on European Culture through History”, a visit was made to the National Art Museum of Catalonia (MNAC) in December 2010.

Using explanatory tables, this paper presents all the musical instruments or musical groups that are found in the paintings of this museum's permanent exhibition, and in those of the two other collections housed in the National Palace building: the Cambó Legacy and the Thyssen-Bornemisza Collection.

All told, a study is made of fifty-three paintings, two posters and one sculpture, which contain a total of two hundred instruments, twelve vocal groups singing with a score, one band and two orchestras, in addition to one real instrument.

KEYWORDS: music, musicology, musical instruments, iconography, painting, MNAC, Romanesque, Gothic, Baroque, modern art, *Modernisme*.

El Palau Nacional de Montjuïc, a Barcelona, acull el MNAC (Museu Nacional d'Art de Catalunya). Aquest exposa objectes de totes les arts estàtiques: escultura, pintura, arts de l'objecte, dibuixos, gravats, cartells, col·lecció de fotografia i col·lecció de numismàtica. La col·lecció abraça des del romànic fins al segle xx. En el romànic, el gòtic i els fons del final del segle XIX i primeres dècades del segle xx es presenten bàsicament obres de procedència catalana.

La visita, motiu de la comunicació presentada al Congrés Internacional «La iconografia musical a la Mediterrània i el seu impacte sobre la cultura europea al llarg de la història», es fixa en les representacions musicals de les pintures i escultures de la col·lecció permanent del MNAC, així com en les que es troben en les dues col·leccions que també acull el Palau Nacional: el llegat Cambó i la col·lecció Thyssen-Bornemisza.

Aquesta visita té un caire divulgatiu i respon al meu interès i dedicació a l'educació secundària. Interessar l'alumnat d'aquesta etapa educativa per la història de l'art, la música i tot allò que s'hi relacioni és bàsic per al desenvolupament cultural, científic i artístic personal i col·lectiu de la nostra societat. Així, doncs, la visita amb els congressistes va servir d'excusa per a diàlegs musicològics i de crítica artística. El resultat final pot servir al mateix MNAC com a eina per endegar un itinerari diferent que es pot obrir a exemples musicals. Així mateix, es pot editar una guia específica.

Ho estudiem i n'exposem els resultats: cinquanta-tres quadres, dos cartells i una escultura, que contenen un total de cent dos instruments, dotze grups vocals cantant amb partitura, una banda i dues orquestres, a més d'un instrument real.

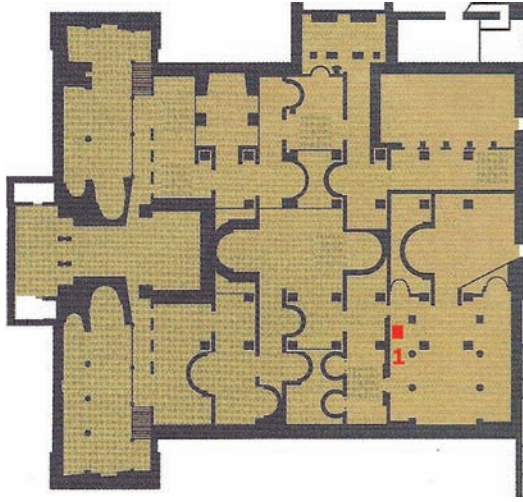
Cal tenir en compte que, en incloure obres del final del segle XIX i del segle xx, no totes les representacions són realistes. Malgrat això, considero interessant la seva presència en aquest article en tant que reflecteixen igualment la presència social de la música en el seu moment.

La visita es va realitzar el dimarts 5 d'octubre de 2010, i és en aquesta data que cal entendre la localització de les obres analitzades en el present article. El MNAC du a terme renovacions periòdiques dels seus fons i cal tenir-ho en compte per a aquells que volguessin seguir l'itinerari proposat aquí. Així mateix, les autories de les obres són les adjudicades pel mateix MNAC; el criteri dels seus experts considero que és de contrastada fiabilitat.

Per facilitar-ne la presentació i lectura, he optat per presentar, en general, els instruments amb la fotografia del quadre en el qual es troben. En alguns casos, però, la imatge de l'instrument quedaria molt empetitada en aquesta visió tan àmplia i he optat per una fotografia amb més detall, sobretot en aquells casos en els quals només apareix un instrument. En primer lloc, hi veureu un plànol de cada secció del MNAC, segons els estils, en el qual s'ubiquen les representacions analitzades. Cadascuna d'elles té un número de referència. A continuació veureu una fotografia del quadre corresponent amb el seu número de referència, el títol i l'autor de l'obra. I, posteriorment, la relació dels instruments que s'hi poden veure, en la qual se'n fa constar el nom i les característiques visibles en la representació.

Per dur a terme l'anàlisi detallada dels quadres, ha estat imprescindible fer una bona colla de visites, així com fer fotografies que han permès l'estudi tranquil de les representacions iconogràfiques. I és en aquest aspecte que he d'agrair la feina de Júlia Terés i Gelibert, que ha realitzat la majoria de les fotografies que m'han permès dur a terme aquest estudi i que consten en aquest treball. També he d'agrair a la meua filla, Eugènia Almacellas i Canals, el seu ajut com a secretària i acompanyant.

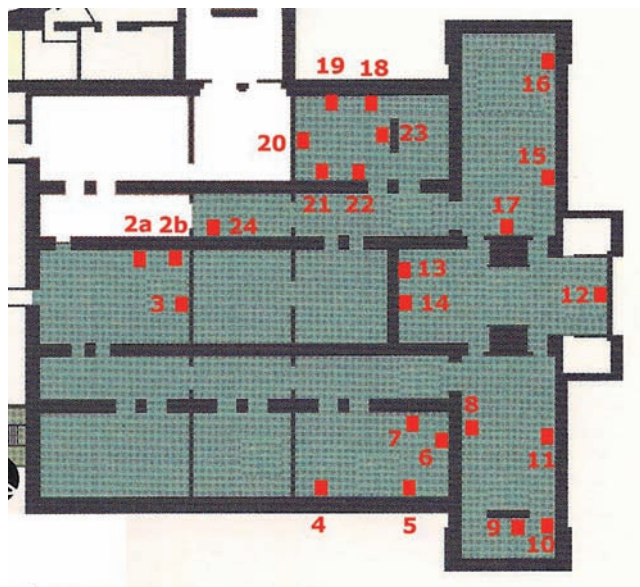
Romànic

FOTOGRAFIA 1. Conjunt de pintura mural de Sant Joan de Boí.

Arpa: amb un joglar, sense gaires detalls.

Gòtic

FOTOGRAFIA 2a. Elements d'enteixinats. Arquitectura civil (Aragó).

Corneta o olifant: acompanyant cavaller. Sense forats.

FOTOGRAFIA 2b. Elements d'enteixinats. Palau del carrer Lledó (Barcelona).
Flabioli i tamboril: representació tocant els dos instruments amb mans canviades. Baqueta corbada.

FOTOGRAFIA 3. Pintures murals de Mallorca.
Dues trompetes: no se'n veuen els broquets. Iguals que les trompes representades a les cantigues d'Alfons X de Castella.

FOTOGRAFIA 4. *Retaule dels sants Joans.*
Mestre de Santa Coloma de Queralt.
Llaüt: molt ornamentat. Plectre llarg i blanc.
S'hi poden comptar vuit cordes. Dues rosetes.
S'hi veuen dos personatges cantant.

FOTOGRAFIA 5. *Mare de Déu de la Llet*. Llorenç Saragossà (abans atribuït a Francesc Serra).

Llaüt guitarrenc: s'hi compten vuit clavilles. Cordes dobles? Una roseta gran i dues de petites.

Llaüt guitarrenc: diferent de l'anterior. Amb plectre. Vuit cordes. Una roseta.

Viola de braç: sis cordes. Cordal i pont solt. Sense trasts. Arc amb gran nou.

Orgue portatiu amb teclat: dues fileres d'onze tubs curts, més tres de mitjans i dos de llargs (greus).

Mà dreta sobre teclat. Mà esquerra amb manxa vermella.

FOTOGRAFIA 6. *Mare de Déu dels Àngels*.
Pere Serra.

Saltiri: unes trenta cordes. Una roseta gran, una de mitjana i dues de petites. Plectre a ambdues mans.
Guitarreta morisca: sis cordes. Plectre.
Arpa: vint-i-quatre cordes. Pinçada amb les dues mans. Cap d'animal a dalt de la caixa de ressonància.
Flauta de bec: àngel amb les mans al revés.
Llaüt: vuit cordes. Una roseta gran i una de petita. Plectre.
Orgue portatiu amb botons: catorze grups de tres tubs. Mà dreta sobre botons. Mà esquerra aguantant l'instrument i amb una manxa de fusta.

FOTOGRAFIA 7. *Mare de Déu dels Àngels*.
Enrique de Estencop.

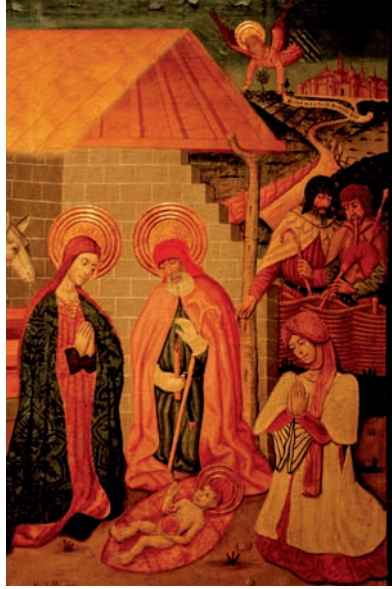
Saltiri: una roseta gran i dues de petites.
Pinça amb els dits.
Guitarreta: cinc cordes, vuit clavilles.
Plectre. Claviller (?). Pont.
Flauta de bec: bisell amb llavis. Mans de l'àngel a l'inrevés.
Arpa: cap d'animal a dalt de la caixa de ressonància.
Pinçada amb els dits.

FOTOGRAFIA 8. Taules del retaule de la Mare de Déu. *Abraçada a la Porta Daurada*. Mestre de Retascon.

Cornamusa (sac de gemecs): només tres forats.

FOTOGRAFIA 9. Taules del retaule de la Mare de Déu. *Nativitat*.
Taller de Pere Garcia de Benavarri.

Sac de gemecs: bossa, bordó i mans del músic ben dibuixades. Semblen, doncs, sis forats.

FOTOGRAFIA 10. *Mare de Déu apocalíptica i sant Vicenç Ferrer amb dos donants*.
Pere Garcia de Benavarri.

Dos àngels amb corns: corns sense forats (ho deduïm per la manera com estan disposades les mans).

FOTOGRAFIA 11. *Mare de Déu de la Llet*.
Ramon de Mur.

- Arpa:** cos com si fos d'una peça (sense cap d'animal),
vint clavilles a dalt.
- Trompa marina:** semblen quatre clavilles.
Arc sense nou.
- Flauta de bec:** mans de l'àngel a l'inrevés. Nou forats.
Bisell triangular.
- Tres llaüts:** *a)* vuit clavilles (s'hi compten cinc o sis
cordes); *b)* quatre cordes; *c)* cinc o sis cordes.
Dues rosetes. Tots amb plectre.
- Guitarra morisca:** quatre cordes (?).
Trasts. Plectre. Dues rosetes.
- Simbomba:** sembla el pal d'una simbomba.

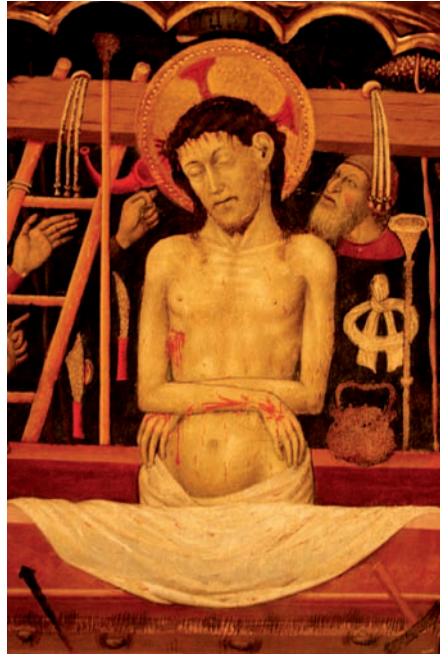
FOTOGRAFIA 12. *Mare de Déu de la Llet*.
Anònim. Aragó.

- Arpa:** cos com si fos d'una peça (sense cap d'animal),
disset clavilles a dalt i més de vint-i-quatre a baix.
- Llaüt:** set (?) cordes. Amb plectre. Una roseta.

FOTOGRAFIA 13. *Retaule de sant Vicenç.*
Bernat Martorell.

Corneta: curta, sense forats.

FOTOGRAFIA 14. *Retaule dels sants Joans.*
Bernat Martorell.

Corneta: entre els exvots.

FOTOGRAFIA 15. *Mare de Déu amb àngels.*
Jaume Huguet.

Tres flautes de bec iguals: embocadura clarament
entre els llavis. Mans a l'inrevés. Grup de tres
forats a dalt.

Tres àngels cantant amb una partitura llegible.

FOTOGRAFIA 16. Taules del retaule de sant Vicenç.
Sant Vicenç ordenat per sant Valeri. Jaume Huguet.
Acte social amb cor de capellans.

FOTOGRAFIA 17. *Mare de Déu dels Consellers*. Lluís Dalmau.
Doble cor d'àngels amb partitures llegibles.

FOTOGRAFIA 18. *Mare de Déu i quatre àngels*. Pere Garcia de Benavari.
Dos àngels amb llaüts iguals: deu cordes; set trasts; plectre; una roseta. Posició de les mans correcta.

FOTOGRAFIA 19. *Banquet d'Herodes.*
Pere Garcia de Benavarri.

Flabiol i tamborí: embocadura clarament entre els llavis. Tres forats per tapar i dos de ressonància. Posició de les mans ben dibuixada. Baqueta fiable.

FOTOGRAFIA 20. *Retaule de l'Epifania.* Joan Reixach.

Quatre àngels cantant amb partitura llegible. Partitura amb línia melòdica sense pretensió de ser fidedigna.

FOTOGRAFIA 21. *Aparició de la Mare de Déu a sant Francesc a la Porciúncula.* Mestres de la Porciúncula.

Grup d'àngels cantant sense partitura.

Viola de braç: viola encara sense gran escotadura.

Dues C molt avall. Sis (?) cordes sense cordal (tipus guitarra), arc (nou?).

Llaüt: cinc cordes. Dues rosetes. No es veuen les mans.

FOTOGRAFIA 22. *Mare de Déu.* Francesc d'Osona.

Viola de gamba: sis cordes. Cordal i pont mòbil.

Claviller de «llaüt». Arc amb nou.

Llaüt: cap interès a remarcar les cordes ni les clavilles.

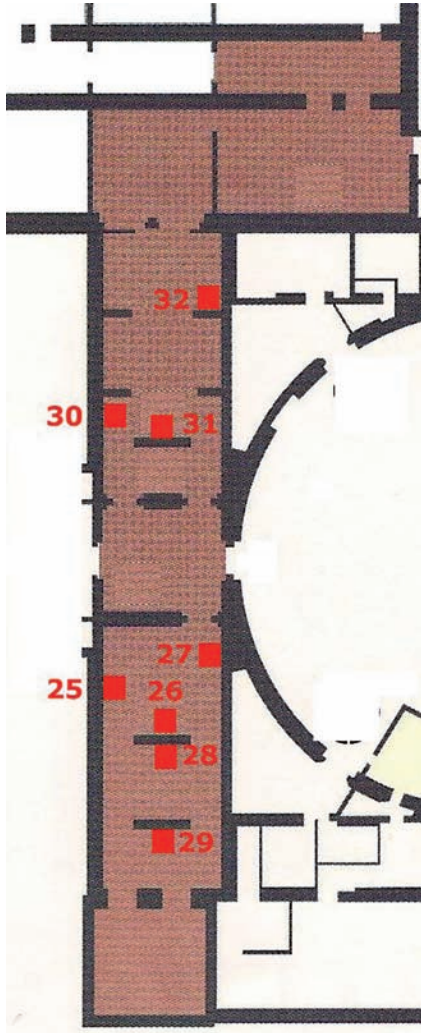
FOTOGRAFIA 23. *Retaule de santa Úrsula i les onze mil verges*. Joan Reixach.
 Doble cor amb partitures llegibles: partitura amb línia melòdica sense pretensió de ser fidedigna.
 Les notes semblen amb ritme de negres.

FOTOGRAFIA 24. *Mare de Déu, el nen Jesús i sant Joanet*. Joan de Burgunya.
 Quatre àngels cantant amb un text il·legible.
 Duo de llaüts guitarrenns: forma de pera, amb el mànec que segueix la forma de la caixa de ressonància.
 Arpa i triangle (?) o salteri (?).
 Flauta de bec, lira, viola-fidula i corona.
 Àngel amb pal (fals corn).
 Trio de violes: amb arc, un d'ells amb l'arc a l'esquerra.
 Cinc àngels cantant amb una partitura il·legible.

Thyssen-Cambó

FOTOGRAFIA 25. *Mare de Déu de la Humilitat amb el Pare Etern, l'Esperit Sant i els dotze apòstols*. Cenni di Francesco di Ser Cenni (1375-1380).

- Viola de braç:** quatre cordes (?) arc sense nou.
- Llaüt:** quatre cordes, plectre.
- Saltiri:** entrevist, sense detalls.
- Corn:** corn amb broquet.
- Viola:** quatre cordes (?), arc sense nou (exactament com l'altre).
- Saltiri:** pinçat directament amb els dits, amb una roseta.
- Viola:** quatre cordes (?), arc sense nou (exactament com les altres dues).
- Saltiri:** pinçat directament amb els dits, amb dues rosetes.
- Arpa:** sense detalls, amb voluta.
- Bombarda:** amb forats irreal.
- Saltiri:** amb plectre a la mà dreta. Una roseta.
- Rabec:** quatre cordes, una roseta, arc sense nou.

FOTOGRAFIA 26. *Mare de Déu de la Humilitat*. Giovanni da Fiesole (1433-1435).

Llaüt: vuit cordes. Una roseta. Plectre blanc.
No hi ha diapasó.

Orgue: setze ordres de tubs a la vista. Botons a la dreta.

FOTOGRAFIA 27. *Retrat de grup amb la família Bentivoglio*. Lorenzo Costa (1493).

Grup cantant amb partitura **llegible**: sembla partitura instrumental en compàs compost.
Pentagrama, sense clau.

FOTOGRAFIA 28. *Pan i Siringa*. Giovanni Agostino da Lodi (cap al 1515).

Rota (?): caixa com un *crwth*, però amb el mànec de viola i claviller en triangle. Sis cordes. Cordal i pont fixos.

FOTOGRAFIA 29. *Crist camí del Gòlgota*. Giambattista Tiepolo i taller. Posterior al 1738.

Trompeta: campana «moderna». Broquet difuminat, però «bona posició» dels llavis de l'instrumentista.

FOTOGRAFIA 30. *El minuet*. Giandomenico Tiepolo (1756).

Flauta de bec: sense forats visibles.

Violí: amb efa amb arc barroc.

Contrabaix: amb voluta i dues clavilles (quatre cordes?).

FOTOGRAFIA 31. *Santa Cecília*. Giambattista i Giandomenico Tiepolo (1750-1760).

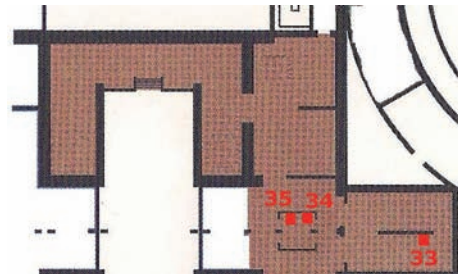
Teclat de clave i partitura «llegible»: partitura figurativa (tetragrames) amb «corxeres».

FOTOGRAFIA 32. *Les set arts liberals*. Giovanni di Ser Giovanni (1460).

Orgue: mà dreta al teclat, mà esquerra a la manxa del darrere.

Renaixement i Barroc (primera planta)

FOTOGRAFIA 33. *La casa de Natzaret*. Francesc Pla (1780).

Viola de gamba baixa (contrabaix): cinc cordes.
El cap no es veu. Arc barroc.

Flauta travessera: tocada amb bona posició
de les mans.

FOTOGRAFIA 34. *Màscara reial: Comitiva de l'Aurora*. A. J. Defehrt (1764).¹

Lira: amb quatre cordes.

Violí: amb efes.

Dos llauts: un de cara amb cordes difuminades, un d'esquena, sis clavilles.

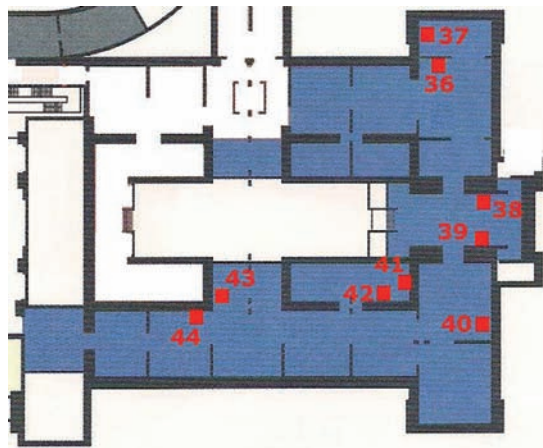
FOTOGRAFIA 35. *Màscara reial: Carro d'Apol·lo*. A. J. Defehrt (1764).²

Lira: amb nou cordes.

1. Cf. V. ESTEVE MARULL, «Les al·legories musicals en l'edició impresa de la *Màscara reial*», en aquesta mateixa revista.

2. Cf. V. ESTEVE MARULL, «Les al·legories musicals en l'edició impresa de la *Màscara reial*», en aquesta mateixa revista.

Art modern (primera planta, a continuació de Barroc)

FOTOGRAFIA 36. *L'odalisca*. Marià Fortuny (1861).

Lotar: dues cordes i dues clavilles, real.

FOTOGRAFIA 38. *Gran gerro amb flors.*
Josep Miravent (1880-1888).

Flauta de Pan: amb vuit jocs dobles de tubs de dues mides diferents.

Pandereta: amb un joc de cròtals a la vista.

FOTOGRAFIA 37. *Nen pompeià.*
Arcadi Mas i Fontdevila (1879).

Aulos: amb tres forats tapables amb els dits per a cada mà.

FOTOGRAFIA 39. *El guitarrista*. Simó Gómez (1877).

Guitarra: es veuen sis clavilles incrustades al mànec.

FOTOGRAFIA 40. *La Companyia de Santa Bàrbara*. Ramon Martí i Alsina (1891).

Corneta: metàl·lica, amb broquet.

FOTOGRAFIA 41. *Papitu*. Francesc Labarta (1911).
Silueta de trombó.

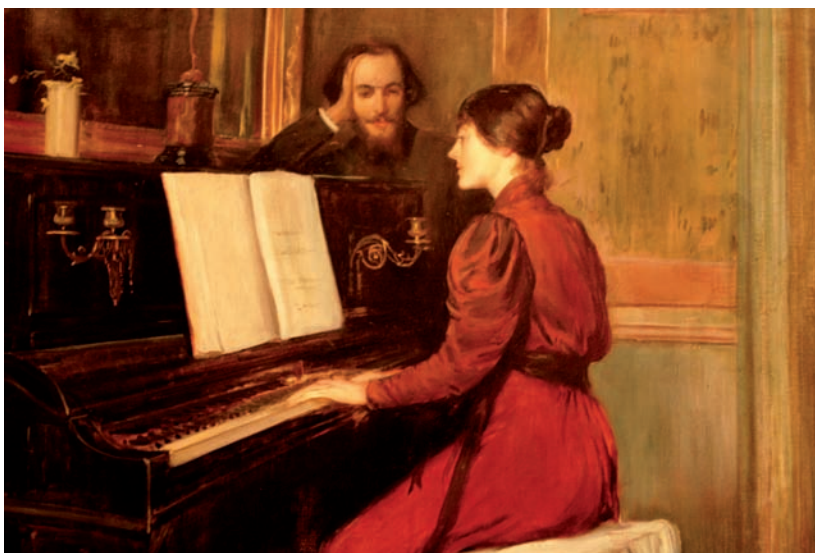

FOTOGRAFIA 42. *Exposition Internationale de Madrid*. Eugène Samuel Grasset (1893-1894).
Corneta llarga.

FOTOGRAFIA 43. *Corpus. Sortida de la processó de l'església de Santa Maria.*
Ramon Casas (1896-1898).

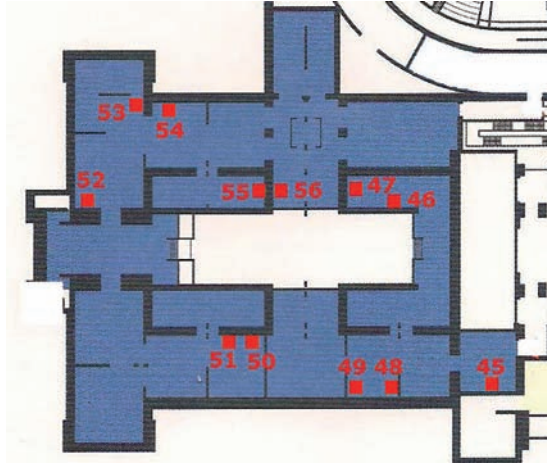
Banda de música: per l'uniforme pot voler representar la Banda Municipal de Barcelona.

FOTOGRAFIA 44. *Una romança.* Santiago Rusiñol (1894).

Piano: vista sense ànims de realisme.

**Art modern (planta superior,
damunt de Romànic, segona sala)**

FOTOGRAFIA 45. *Saló del pis principal de la casa Lleó Morera. Gaspar Homar (1903-1907).*

Lira: amb onze cordes que acaben confonent-se amb les línies del vestit de la dona.

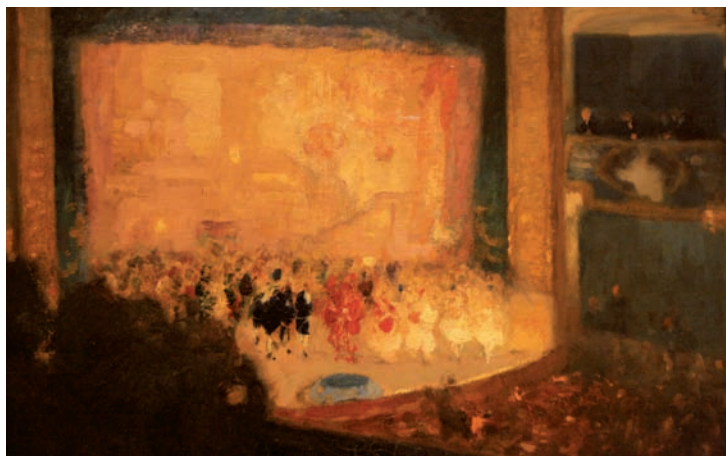

FOTOGRAFIA 46. Piano. 1902.
Piano: instrument real ornamentat.

FOTOGRAFIA 47. Oratori.
Joan Busquets (1905).

Dos àngels cantant i un tocant un «violí-llaüt»: amb poques possibilitats de veure's clarament perquè està tancat amb una reixa.

FOTOGRAFIA 48. Òpera. Ricard Urgell (1922).
Orquestra difuminada (s'entreveu concertino).

FOTOGRAFIA 49. *Cafè concert*. Ricard Canals (1903).
Orquestra amb contrabaix i altres instruments difuminats.

FOTOGRAFIA 50. *Matinada de Divendres Sant a Orduña*. Darío de Regoyos (1903).
Quatre nazarens tocant una **corneta**: corneta recta.

FOTOGRAFIA 51. *Festa basca*. Ball a El Antiguo, Sant Sebastià. Darío de Regoyos (1890).
Caixa i txistulari amb txistu i tamborí: txistu tocat correctament.

FOTOGRAFIA 52. *Interior*. Pere Torné Esquius.
Piano: sense finalitat realista.

FOTOGRAFIA 53. *Els comedians*. Marià Andreu (1926).

Viola de gamba (*sui generis*).

Flauta: sense forats i mans al revés.

FOTOGRAFIA 54. *El violinista*.
Pau Gargallo (1920).

Violí: mans ben posades i voluta.

FOTOGRAFIA 55. *Boliche*.
Antoni Clavé (1934).

Silueta de guitarra i fragment de teclat.

FOTOGRAFIA 56. *Maqueta per a la decoració de la sala de ball del palau de Maurice Wendel a París. Josep Maria Sert (1924-1925).*

Trompa, corneta i trompeta.

I ANEM SORTINT DEL MUSEU

Cal destacar el fet que el MNAC, com a conseqüència de la seva història, té una importantíssima col·lecció de pintura gòtica que li dóna caràcter i que, en haver assumit la col·lecció d'art modern i contemporani, també disposa de pintures dels segles XIX i XX. L'art dels segles XVI al XVIII hi té una presència testimonial. Pel que fa a la iconografia musical, aquest fet és important. Les representacions iconogràfiques d'instruments barrocs i clàssics són gairebé inexistent, a diferència d'altres importants museus de la seva categoria.

La col·lecció gòtica, però, és prou important per ella mateixa per justificar qualsevol treball sobre aquest espai. I quan ara fem el resum dels instruments que podem observar en el MNAC, no ens ha de sorprendre que l'instrument amb més representacions sigui el llaüt, mentre que no n'hi ha cap de violoncel, fagots o clarinets, per exemple.

Com acabo de fer constar, doncs, l'instrument amb més representacions és el llaüt, que es troba present (amb diferents característiques quant a la mida i el nombre de cordes) en catorze ocasions (de les cent dues representacions d'instruments). A continuació, per nombre de representacions, trobem les cornetes —també en forma de corns o trompetes llargues—, que ho són en dotze ocasions. L'arpa, el saltiri i la flauta de bec són tocats per set personatges cada instrument. Amb cinc representacions cadascuna, hi ha violes de braç i violes de gamba. En nombre de quatre, trobem llaüts guitarrencs, orgues portatius i lires. Tres guitarres morisques, tres violins, tres pianos, dos sacs de gemecs, dos flabiols i tamborins, dues violes-fídules, dos contrabaixos i dues guitarres, ens farien entrar en una llarga llista de catorze instruments que apareixen una sola vegada.

Acabem, doncs, el present article destacant la importància iconogràfica del MNAC en la seva col·lecció gòtica i la precisió d'alguna de les representacions, tal com podeu observar en els comentaris que heu pogut llegir en la descripció dels instruments.